

miş ve yaptırdığı dârüssadaka aracılığıyla fakirlere yardım etmiştir. Bu arada kendisi sade bir hayat yaşamış, halkı da tutumlu olmaya teşvik etmiş, bazı vergileri azaltmıştır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Hayyân, *el-Muktebes: 'ahdû'l-Hakem el-Mustansır-Billâh* (nşr. A. A. el-Haccî), Beyrut 1965; Humeydî, *Cezvetü'l-muktebis*, Kahire 1386/1966, s. 13-16; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, Kahire 1967, s. 18-21; Abdülvâhid el-Merrâküşî, *el-Mu'cib fi telhîşî aḥbârî'l-Magrib* (nşr. M. Saîd el-Uryân-Muhammed el-Arabî), Dârülbeyzâ 1978, s. 42-45; İbnü'l-Ebbâr, *el-Hulle-tü's-siyerâ* (nşr. Hüseyin Münis), Kahire 1963, I, 200 vd.; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Mugrib*, I, 181-183, 184-187, 200, 207, 214, 256; İbn İzârî, *el-Beyânü'l-mugrib*, II, 233-253; İbnü'l-Hatib, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 41 vd.; a.mlf., *el-İḥâta*, I, 478-479; II, 103; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 144 vd.; Dozy, *Spanish Islam*, s. 438, 448-456, 466-467, 496; M. Abdullah İnân, *Devletü'l-İslâm fi'l-Endelüs*, Kahire 1969, I/2, s. 482-516; Abdülâzîz Atik, *el-Edebü'l-Arabî fi'l-Endelüs*, Beyrut 1976, s. 82-86; M. O. Jimenez, *Al Hakam Al Mustansır Billah*, Cordoba 1976; Cebraîl Süleyman Cebbûr, *el-Mülükü's-şu'arâ*, Beyrut 1401/1981, s. 232-233; Abdülmecid Na'naî, *Târîḥu'd-devleti'l-Emeviyye fi'l-Endelüs*, Beyrut, ts. (Dârü'n-Nahdatî'l-Arabiyye), s. 385-413; Ahmed Fikrî, *Ḳurṭuba fi'l-âşri'l-İslâmî*, İskenderiye 1983, s. 94-98; Abdülâzîz Sâlim, *Ḳurṭuba ḥâdîratü'l-ḥilâfe fi'l-Endelüs*, İskenderiye 1984, s. 338, 346; Ziriklî, *el-A'lâm* (Fethullah), II, 267; E. Lévi-Provençal, *España Musulmana*, Madrid 1987, IV, 369-397; Vâil Ebû Sâlih, "Cühûdül-Hakem el-Mustansır fi tetavvuri'l-hareketi'l-İlmiyye fi'l-Endelüs", *Mecelle Dirâsât Endelüsiyye*, VI, Tunus 1411/1991, s. 27-44; M. Schmitz, "Hakem", *İA*, V/1, s. 100; A. Huici Miranda, "al-Hakam II", *EP* (İng.), III, 74-75.

MEHMET ÖZDEMİR

HAKEM b. AMR

(الحكم بن عمرو)

Ebû Amr (Ebû Berze) el-Hakem
b. Amr b. Mücedda' el-Gıfârî
(ö. 50/670 [?])

Sahâbî, Horasan valisi.

Muhtemelen babasının lakabı olan "Akra" (kel) sıfatı dolayısıyla Hakem b. Akra' diye de bilinir. Çocukken ensardan birinin hurma ağacını taşıladığı için yakalanıp Resûlullah'ın huzuruna götürülen kardeşi Ebû Cübeyr Râfi' b. Amr ile (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 94; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 498) Merv'de vefat eden diğer kardeşi Atıyye b. Amr da (İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, IV, 45-46; İbn Hacer, *el-İşâbe*, II, 485) ashaptandır.

Hakem Resûl-i Ekrem'in vefatına kadar onun sohbetinde bulundu ve daha sonra Basra'ya yerleşti. Müslümanlar arasında çıkan fitnelere karışmadı. Muâviye'nin Irak valisi Ziyâd b. Ebîh tarafından 45 (665) yılında Horasan'a bölge valisi olarak gönderildi. Vefatına kadar birçok fetih gerçekleştiren Hakem önce Herat'a, daha sonra Cûzcân dağını aşarak Horasan vilâyetinin merkezi olan Merv şehrine girdi. Kuhistan ve Toḥâristan bölgesine yaptığı iki seferden de başarı ile döndü. 47 (667) yılında Gur ve Ferâvende'yi fethetti. Gerçekleştirdiği akınlardan birinde Pamir'in güneyinde Türkler'in yaşadığı dağlık bölgeye (Eşel dağları) girdi. Burada etrafı sarılınca beraberinde bulunan Mühelleb b. Ebû Suffre Türkler'in ileri gelenlerinden birini esir alarak çıkış yolunu göstermesini istedi. Hakem, esirin verdiği bilgi üzerine bir gece çıkış yollarından biri istikametinde yol boyunca atışlar yaptırıp hayvanları o tarafa sürdü. Bunu gören Türkler Arap ordularının o yönde çekilmekte olduklarını sanarak oraya yönelince Hakem ordusunu kurtardı. Ziyâd ile Hakem arasında yapılan fetih planına göre başlatılan akınlarda sonunda Ceyhun nehrinin ötesinde Çağaniyân'a kadar olan Türk toprakları fethedildi. Savaşlarda büyük ganimetler elde eden Hakem, Ziyâd'dan ganimet malının tamamının Halife Muâviye'ye gönderilmesi yolunda bir mektup aldı. Allah'ın ganimetler konusundaki emrini valinin emrinden önce okuduğunu, bu sebeple mektubun gereğini yerine getiremeyeceğini Ziyâd'a bildirdi ve savaşçıların payına düşen miktarı taksim etti. Fakat halifenin emrine karşı çıktığı için azledilerek elleri kolları bağlı bir şekilde hapse atıldı. Hakem öleceği sırada, kıyamet gününde Muâviye'den hesap sormak için bağlı olarak defnedilmesini istedi ve Merv'de 50 (670) yılında vefat etti. Onun 45 (665) veya 51 (671) yılında öldüğü de kaydedilmektedir. Mezarı, Merv'de Tennûkerân mevkiinde sahâbî Büreyde b. Husayb el-Eslemî'nin kabri yanındadır.

Hakem b. Amr Mâverâünnehir'de namaz kıldırın ilk şahıs olarak zikredilir. Onun Hz. Peygamber'den rivayet ettiği hadisler *Şaḥîḥ-i Müslim* dışında *Kütüb-i Sitte*'de yer almış olup Ebû's-Şa'sâ Câbir b. Zeyd, Hasan-ı Basrî, Abdullah b. Sâmit ve Muhammed b. Sîrîn gibi tâbiiler ondan rivayette bulunmuşlardır.

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, V, 66-67; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, VII, 28-29, 366; Yahyâ b. Maîn, *et-Târîḥ*, II, 126; Hâlife b. Hayyât, *et-Târîḥ*, s. 211; İbn Habîb, *el-Muḥabber*, s. 295; Fesevî, *el-Ma'rîfe ve't-târîḥ*, III, 25; Belâzürî, *el-Büldân ve fütûḥuhâ ve aḥ-kâmühâ* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1992, s. 454; Taberî, *Târîḥ* (Ebû'l-Fazl), V, 225-226, 229, 250-252, 285; İbn A'sem el-Kûfî, *el-Fütûḥ* (nşr. Süheyl Zekkâr), Beyrut 1992, II, 32-33; İbn Ebû Hâtîm, *el-Cerḥ ve't-ta'dîl*, III, 119; İbn Hibbân, *Meşâhîr*, s. 60; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir* (nşr. Hamdî Abdülmecid el-Selefi), Kahire 1405/1984, III, 209-212; Hâkim, *el-Müstedrek*, III, 441-442; İbn Hazm, *Cemhere*, s. 186; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *Ricâlü'l-Tûsî* (nşr. M. Sâdık Bahrülulûm), Kum 1381/1961, s. 18; İbn Abdülber, *el-İstî'âb*, I, 356-357; İbn Mâkûlâ, *el-İkmâl*, VII, 223; Sem'ânî, *el-Ensâb*, IX, 165-166; İbnü'l-Cevzî, *el-Muntazam*, V, 213, 229-230, 233; Yâkût, *Mu'cemü'l-büldân*, II, 141; IV, 23, 218; İbnü'l-Esîr, *Üsdü'l-gâbe*, II, 40, 45-46, 94; 45-46; a.mlf., *el-Kâmil*, III, 452, 455-456, 470, 489; Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl*, VII, 124-129; a.mlf., *Tuhfetü'l-eşraf bi-ma'rîfeti'l-eşraf* (nşr. Abdüssamed Şerefeddin), Haydarâbâd 1401/1981, III, 72; Zehebî, *A'lâmü'n-nübela*, II, 474-477; a.mlf., *Târîḥu'l-İslâm: sene 41-60*, s. 41-42; a.mlf., *Tecridü esmâ'i's-şahâbe*, Haydarâbâd 1315, I, 136; Safedî, *el-Vâfi*, XIII, 110; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, IX, 410; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 346-347, 485, 498; a.mlf., *Tehzîbü'l-Tehzîb*, II, 436-437; Ziriklî, *el-A'lâm*, II, 296; Namık Kemal, *Büyük İslâm Tarihi*, İstanbul 1975, s. 171.

MEHMET ALİ SÖNMEZ

HAKEM b. EBÜ'L-ÂS

(الحكم بن أبي العاص)

Ebû Mervân el-Hakem b. Ebî'l-Âs
b. Ümeyye el-Ümevî
(ö. 31/651)

Hiz. Peygamber'in

Tâif'e sürgüne gönderdiği sahâbî.

Hiz. Osman'ın amcası, Ebû Süfyan'ın amcasının oğlu, Emevî Halifesi I. Mervân'ın babasıdır. İslâmiyet'i kabul etmeden önce Resûlullah'a eziyet edenler arasında zikredilen Hakem Mekke'nin fethi sırasında müslüman oldu. Daha sonra Medine'ye giderek orada bir müddet kaldı. Bu süre içerisinde Hz. Peygamber'i üzecek bazı davranışlarda bulundu. Resûl-i Ekrem'in yürüyüşünü ve hareketlerini alaylı şekilde taklide yeltendiği, kapısını dinlediği ve Hz. Peygamber'in müşrikler hakkında bazı sahâbîlere verdiği özel bilgileri etrafa yaydığı rivayet edilmektedir. Bunun üzerine Resûl-i Ekrem onu Tâif'e sürdü.

Hakem'in Tâif'teki sürgün hayatı Hz. Peygamber'in vefatına kadar devam etti. Halife Ebû Bekir'e ve ardından Hz. Ömer'e Hakem'i Medine'ye getirtmeleri

yolunda teklifte bulunuyduysa da Resûlullah'ın sürgüne gönderdiği bir kimseyi geri getiremeyeceklerini söyleyerek kabul etmediler. Fakat Hz. Osman halife olunca amcasını Tâif'ten Medine'ye çağırarak ve ayrıca kendisine 100.000 dirhem verdi. Hakem'i geri çağırmasının yanlış bir davranış olduğu söylenince de Peygamber hayatta iken amcasının geri getirilmesi hususunda ondan söz aldığını ileri sürdü. Hz. Osman'ın bu tutumunun, daha sonra kendisine karşı gerçekleştirilecek ayaklanmanın sebeplerinden birini teşkil ettiği belirtilmektedir.

Hakem, Hz. Osman'a karşı başlatılan isyandan birkaç ay önce Medine'de öldü. Onun vefat tarihi 32 (652) olarak da kaydedilmektedir (İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 346). Hz. Osman, Hakem'in ölümünden sonra mezarını üzerine bir mahfaza örterek koruma altına almıştır.

Resûl-i Ekrem'in sohbetinden gereği gibi faydalanamadığı bildirilen Hakem ve soyu aleyhinde Hz. Peygamber'den ve sahâbîlerden sahih olmadığı belirtilen pek çok haber nakledilmiştir (bk. Heysemî, V, 241-244; İbn Hacer, *el-Metâlibü'l-âliye*, IV, 329-332).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İshak, *es-Sire*, s. 125-126; Vâkıdî, *el-Megâzi*, II, 594, 846; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, V, 447; Yahyâ b. Ma'in, *et-Târîh*, II, 124; Câhiz, *el-Burşân ve'l-urcân* (nşr. M. Mursî el-Havî), Beyrut 1407/1987, s. 69, 275, 276, 362; İbn Kuteybe, *el-Ma'ârif* (Ukkâşe), s. 194, 353, 576; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), X, 58; İbn Ebû Hâtim, *el-Cerh ve't-ta'dîl*, III, 20; İbn Abdülber, *el-İstî'âb* (Bicâvî), I, 359-360; İbnü'l-Esir, *Üsdü'l-gâbe*, II, 37-38; Zehebî, *et-İber*, I, 23; a.mlf., *A'lâmü'n-nübe-lâ*, II, 107-108; a.mlf., *Târîhu'l-İslâm: 'Ahdü'l-hulefâ'i'r-râşidîn*, s. 365-368; a.mlf., *Tecridü esmâ'i's-sahâbe*, Haydarâbâd 1315, I, 135; Heysemî, *Mecma'u'z-zevâ'id*, V, 241-244; İbn Hacer, *Fethu'l-bârî*, Beyrut 1988, XIII, 9; a.mlf., *el-İşâbe*, I, 345-346; a.mlf., *el-Metâlibü'l-âliye*, IV, 329-332; Abdüsselâm Hârûn, *Tehzîbü Sireti İbn Hişâm*, Kahire 1402/1982, s. 79.

SELMAN BAŞARAN

HAKEM b. KEYSÂN

(الحكم بن كيسان)

(ö. 4/625)

Bi'rîmaûne'de
şehid olan sahâbîlerden.

Ebû Cehil'in babası Hişâm b. Mugire el-Mahzûmî'nin kölesidir. 2. yılın Receb ayında (Ocak 624) Abdullah b. Cahş idaresinde gönderilen bir müfreze Batn-ı Nahle'ye ulaşır orada beklerken Amr b. Hadramî, Osman b. Abdullah, Nevfel b. Abdullah ve Hakem b. Keysân'ın bulun-

duğu bir Kureyş kervanının Tâif'ten dönmekte olduğunu farketti. Sahâbîler, haram ayların son gününde bulunmaları sebebiyle kervana hücum edip etmemekte tereddüt gösterdiler. Ancak bir gün sonra kervanın Mekke haremine gireceğini ve yeni bir yasağın başlayacağını düşünerek Abdullah b. Cahş'ın emriyle kervana saldırdılar. Vâkıd b. Abdullah kafilenin başkanı Amr b. Hadramî'yi öldürdü. Seriyede bulunan diğer sahâbîler, kaçmakta olan Osman b. Abdullah b. Mugire ile Hakem b. Keysân'ı yakalayıp Medine'ye götürdüler. Hakem'in müslüman olmasını isteyen Resûl-i Ekrem onu ısrarla İslâm'a davet ediyor, Hz. Ömer ise boynunun vurulmasını teklif ediyordu. Sonunda Müslümanlığı kabul eden Hakem 4. yılın Safer ayında (Temmuz 625) Bi'rîmaûne'de şehid oldu. Resûlullah'a onun öldürülmesini teklif eden Hz. Ömer'in bu davranışından dolayı pişman olduğu ve çok üzülüşü rivayet edilir. Hakem b. Keysân, İslâm tarihindeki ilk seriyede ele geçirilen ve müslüman olan ilk esirdir.

BİBLİYOGRAFYA :

Müslim, "Mesâcid", 297; Vâkıdî, *el-Megâzi*, Beyrut 1984, I, 15-16; İbn Hişâm, *es-Sire*, II, 252, 255; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, II, 10-11, 51-53; IV, 137-138; Belâzûrî, *Ensâb*, I, 372, 382; Taberî, *Târîh* (Ebû'l-Fazl), II, 410-411, 545-546; İbnü'l-Esir, *el-Kâmil*, Beyrut 1965, II, 113-114, 171-172; a.mlf., *Üsdü'l-gâbe*, II, 41; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdû'l-me'âd*, Kahire 1970, II, 94; İbn Hacer, *el-İşâbe*, I, 347.

MEHMET ALİ KAPAR

HAKEM b. UKKÂŞE

(حكم بن عكاشة)

(ö. 467/1075)

Endülüs'ün

meşhur kumandan ve valilerinden.

İspanyol asıllı mühtedilerden olan (müvellüdün) Hakem b. Ukkâşe Kurtuba'da doğup büyümüştür. Endülüs Emevî Devleti'nin yıkılması üzerine Kurtuba'da kurulan Cehverîler Devleti'nin veziri İbnü's-Sekkâ'nın yardımcılığını yaptı. İbnü's-Sekkâ'nın 455'te (1063) öldürülmesinin ardından yakalanarak hapse atıldı. Ancak çok geçmeden hapisten kurtuldu ve Tuleytula'ya hükmeden Zünnûnîler'e sığındı. Hânedanın emîri Me'mûn (Yahyâ b. İsmâil), onun cesur kişiliğinden ve Kurtuba halkını tanımasından faydalanarak Abbâdîler'in elinde bulunan Kurtuba'yı zaptetmesi için şehir yakınındaki kalelerden birini kendisine iktâ etti. Hakem, civardan topladığı kişilerle kalede durumunu

sağlamlaştırdıktan sonra şehir halkının bir kısmının da desteğiyle bir gece gizlice Kurtuba'ya girmeyi başardı. Abbâdîler adına şehir idare eden Sirâcüddevle Abbâd b. Muhammed'i ve kumandan İbn Martin'i öldürterek şehrin tamamına hâkim oldu. Kurtubalılar'ı da Me'mûn'a biat etmeye çağırdı. Bu sırada Belensiye'de (Valencia) bulunan Me'mûn Kurtuba'nın ele geçirildiğini haber alınca oraya hareket etti ve kalabalık bir merasim alayı eşliğinde şehre girdi (467/1075).

Me'mûn kısa bir süre sonra vefat edince yerine geçen oğlu Yahyâ el-Kâdir Kurtuba'nın idaresini Hakem b. Ukkâşe'ye bıraktı. Diğer taraftan Kurtubalılar'ın bir kısmı şehrin tekrar Abbâdîler'in eline geçmesini istedikleri için Abbâdî Emîri Mu'temid-Alellah'a haber göndermişlerdi. Bunun üzerine Mu'temid Kurtuba'yı muhasara altına aldı; mukavemet edemeyeceğini anlayan Hakem b. Ukkâşe şehirden kaçmak zorunda kaldı. Ancak çok geçmeden bir yahudi tarafından yakalanarak öldürüldü (29 Zilhicce 467/15 Ağustos 1075). Hakem b. Ukkâşe'nin iyi bir şair olan oğlu Harîz (Hureyz) ise Tuleytula'ya kaçmayı başardı ve Zünnûnîler'den Yahyâ el-Kâdir b. Me'mûn tarafından Rabah Kalesi'ne vali tayin edildi.

BİBLİYOGRAFYA :

İbn İzârî, *el-Beyânü'l-mugrib*, II, 161; İbnü'l-Hatîb, *A'mâlü'l-a'lâm* (nşr. E. Lévi-Provençal), Beyrut 1956, s. 158-159; İbn Haldûn, *el-İber*, IV, 161; M. Abdullah İnân, *Düvelü'l-tavâ'if*, Kahire 1969, s. 103-104; Ahmed Fikrî, *Kurtuba fi'l-âş-ri'l-İslâmî*, İskenderiye 1983, s. 131-132; Seyyid Abdülaziz Sâlim, *Kurtuba hâdiratü'l-hılâfe fi'l-Endelüs*, İskenderiye 1984, s. 138-139; A. Huici Miranda, "al-Hakam b. 'Ukkâsha", *EP* (Ing.), III, 73.

MEHMET ÖZDEMİR

HAKEM VAK'ASI

Sıffin Savaşı'nda (37/658)

Muâviye'nin ordusu

yenilmek üzere iken

Amr b. Âs'ın Mushaf sayfalarını

mızraklara taktırarak

her iki tarafı da Kur'an'ın hakemliğini

kabule çağırmasıyla başlayan olay

(bk. SİFFİN SAVAŞI).

HAKEMİYYE

(الحكمية)

Şii âlimlerinden

Hişâm b. Hakem'in

(ö. 179/795-96 [?])

görüşlerini benimseyen

ve Hişâmiyye diye de anılan Şii grup

(bk. HİŞÂM b. HAKEM).